

*Науковий співробітник Центру
досліджень визвольного руху*

Статтю присвячено дослідженню боїв між радянським Сумським партизанським з'єднанням і загonom УПА ім. Богуна ВО «Турів», внаслідок яких у січні 1944 р. загін і його база «Січ» зазнали важкої поразки. На основі маловідомих джерел вперше докладно відтворено передумови, хід бойових дій і їх наслідки та з'ясовано фактори перемоги партизанів.

Ключові слова: Волинь, УПА, радянські партизани, загін ім. Богуна, Сумське з'єднання, Петро Вершигора, Порфирій Антонюк-'Сосенко'.

Igor Bigun

The Defeat of the UPA Bogun Detachment by the Soviet Sumy Partisan Formation in January 1944

The article examines the series of combats between the Soviet Sumy Partisan Formation and Bogun Detachment of the "Turiv" UPA Military District, which lead to heavy defeat of the detachment and its base "Sich". On the basis of little-known documents, prerequisites, course of actions and their results are reconstructed and partisans' victory factors are elaborated for the first time.

Key words: Volhynia, UPA, Soviet partisans, Bogun Detachment, Sumy Partisan Formation, Petro Vershygora, Porfyriy Antoniuk, alias 'Sosenko'.

РОЗГРОМ ЗАГОНУ ІМ. БОГУНА РАДЯНСЬКИМ СУМСЬКИМ ПАРТИЗАНСЬКИМ З'ЄДНАННЯМ У СІЧНІ 1944 р.

Командир загону ім. Богуна
Порфирій Антонюк-‘Сосенко’.
Фото періоду служби у Війську
Польському, 1930-ті рр.

На початку 1944 р. загін УПА ім. Богуна дислокувався на теренах повстанської республіки «Січ» у межах військової округи «Турів». Ця територія на північному сході від м. Володимира-Волинського охоплювала низку сіл (Ревушки, Буди-Осовські, Домінополь, Турія, Мочулки, Свинарин тощо), оточених густими масивами Свинаринських лісів, болотами та р. Турією. Центром повстанської республіки було с. Вовчак, де розташовувався штаб загону. Влада на «Січі» цілком належала командуванню УПА — від весни 1943 р. німецьких окупантів тут не було.

Загін складався з чотирьох бойових сотень і двох невеликих національних відділів — вірмен (35 чол.) і узбеків (до 40 чол.). Також при ньому діяли три шпиталі, зброярна та слюсарна

майстерні. Командував загonom загальною чисельністю в 400—600 стрільців Порфирій Антонюк-‘Сосенко’, ‘Кліщ’¹.

¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС—МВС, НКДБ—МДБ. 1943—1959. — Кн. перша: 1943—1945. / [Упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко]. — Київ; Торонто, 2002. — С. 132—133; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14. УПА і запілля на ПЗУЗ 1943—1944. Нові документи. / [Упоряд. В. Ковальчук, І. Марчук]. — Київ; Торонто, 2010. — С. 71; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. Книга 2. 1944—1954. / [Упоряд. С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький]. — Київ Торонто, 2011. — С. 78; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 160.

Наприкінці січня 1944 р. в районі дислокації загону ім. Богуна з'явилися партизани Групи партизанських загонів Сумської обл. під командуванням підполковника Петра Вершигори². Партизанське з'єднання нещодавно розпочало черговий — Львівсько-Варшавський (5 січня — 1 квітня 1944 р.) — рейд і рухалося з північного сходу на південь Волинської обл. територіями, контрольованими УПА³. Червоні вже встигли провести кілька боїв із загonom Івана Климчака-‘Лисого’ і підпіллям ОУН на Ковельщині⁴.

Сумське з'єднання, засноване легендарним Сидором Ковпаком, було одним з найдовідченіших та найкраще забезпечених. У рейд ковпаківці вирушили, маючи у своїх лавах 1311 партизанів, половина з яких була озброєна автоматичною зброєю — 613 автоматів і 93 кулемети. Артилерія з'єднання налічувала п'ять гармат⁵.

20 січня 1944 р. партизани досягли с. Мосур нині Мосир Любомльського р-ну, яке лежало на північний захід від повстанської бази «Січ» у Свинаринських лісах, і розташувалися там на відпочинок. Цікаво, що серед причин, які зумовили потребу довшого постою в Мосурі (передішка, реорганізація, розвідка тощо), Вер-

Командир Сумського партизанського з'єднання Петро Вершигора.

² Від 22—25 лютого 1944 р. — Перша Українська партизанська дивізія ім. Дівчі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака (Вершигора П., Зеболов В. Партизанские рейды (из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной Войны Советского Союза 1941—1945 гг.). — Кишинев: Штиинца, 1962. — С. 90; Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 120, 127—128).

³ Там само. — Спр. 39. — Арк. 145.

⁴ Там само. — Спр. 52. — Арк. 44зв, 68; Спр. 5. — Арк. 32.

⁵ Там само. — Спр. 5. — Арк. 269.

Командир вірменського відділу
в загоні ім. Богуна Серго
Арутюнянц-‘Ашот’.

шигора називав і таку: «...назріла потреба організації диверсії під виглядом УПА, чим наносилася шкода і німцям, і “бульбашам”, оскільки після диверсії ми йшли далі, а німці ганятимуть націоналістів»⁶.

Наступного дня на місце постою партизанів таємно від командування загону ім. Богуна прибули командири його вірменського відділу на чолі зі Серго Арутюняном-‘Ашотом’⁷. Вірмени висловили бажання перейти на бік партизанів, а тому розповіли детально про розташування «Січі» та її об’єктів, шляхи підступу, чисельність загону ім. Богуна й видали паролі та відгуки на найближчий час. Серед спільників на «Січі» вірме-

ни мали колишнього курінного, а нині начальника школи «Лісові чорти» Миколу Семенюка-‘Орла’⁸, лейтенанта-червоноармійця,

⁶ Там само. — Арк. 27.

⁷ Арутюнянц Серго Аркадійович, він же Арутюнов Сергій (1904 — після 1956). Псевдо: ‘Ашот’. Капітан Червоної армії, воював на Кримському фронті в лавах 784-го полку 390-ї дивізії. У червні 1942 р. потрапив у полон. Утримувався в таборах для військовополонених в м. Демблін (Польща) і с. Сілець-Завоне Львівської обл. Вступив на службу в німецький підрозділ, звідки в 1943 р. дезертирував. Із 27 липня 1943 р. — в УПА, командир вірменського національного відділу в загоні ім. Богуна ВО «Турів». 21—23 січня 1944 р. відділ перейшов на бік радянських партизанів П. Вершигори як загін «Перемога» у склад 3-го батальйону Сумського з’єднання. Командував цим загonom, згодом ротою. Під час Львівсько-Варшавського рейду дістав тяжке поранення. Звільнений з армії в 1944 р., працював у Вірменському державному театрі, учителював. 6.08.1946 р. нагороджений орденом Червоної зірки. Автор спогадів. (Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї... — Львів: Часопис, 2015. — С. 255; ЦАМО. — Ф. 33. — Оп. 744807. — Спр. 177. — Арк. 244. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: URL: <http://podvignaroda.mil.ru/?#id=83245221&tab=navDetailDocument>; (Там само. — Спр. 24. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: URL: https://pamyatnaroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie80144260/).

який і передав згодом чинні паролі на 26 січня 1944 р. Саме отримавши ці дані, Вершигора вирішив атакувати загін «Кліща»⁹.

26 січня о 16.00 партизани вийшли зі с. Мосур в напрямку залізниці Володимир-Волинський — Ковель, яку вночі з боєм перейшли біля с. Чорний Ліс. Далі 2-й стрілецький батальйон (СБ) майора Петра Кульбаки спрямував свій удар на с. Осу й Буди-Осо-

Місцевість у районі Свинаринського лісового масиву, де розташовувалася «Січ». Фрагмент радянської топографічної мапи 1931 р.

⁸ Семенюк Микола Пилипович (1917, с. Великий Черевач Чорнобильського (нині — Черевач Іванківського) р-ну Київської обл. — ?). Псевдо: «Орел». У Чевоній армії з 1939 р. Як лейтенант 791-го стрілецького полку 135-ї стрілецької дивізії 15.08.1941 р. потрапив до німецького полону. З полону перейшов в УПА. У листопаді — грудні 1943 р. — заступник командира 032 куреня ім. Сагайдачного загону ім. Богуна. У січні 1944 р. — курінний, начальник і викладач старшинської школи «Лісові чорти». 30.01.1944 р. перейшов на бік Сумського партизанського з'єднання. На 2.11.1944 р. перебував у лавах 1-ї УПД ім. С. Ковпака. Подальша доля невідома. Історик Я. Антонюк помилково ототожив М. Семенюка з колишнім сотенним УПА «Терасименком». (ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 9, 12зв-13; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 4... — С. 144; Сайт ОБД Меморіал — [Електронний ресурс] — Режим доступу: URL: <https://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=85391541>).

⁹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943—1959. / [Упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. — Київ; Торонто, 2001. — С. 132—133; Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї... — Львів: Часопис, 2015. — С. 167—168; Начальник штабу Сумського з'єднання Василь Войцехович твердив, що остаточні розвіддані про загін ім. Богуна партизанам приніс якийсь «бандерівець К.» (Войцехович В. Партизани ідуть на захід. — К.: Політвидав України, 1982. — С. 125—126).

вські, 3-й СБ капітана Петра Брайка — із заходу повз с. Турія по правому березі р. Турії на с. Домінополь (виставивши з півдня на хут. Пінський Міст заслін біля мосту через річку), а 1-й СБ молодшого сержанта Давида Бакрадзе і кавескадрон (85 вершників) молодшого лейтенанта Олександра Ленкіна пішли в лобову атаку через с.с. Загатка — Турія на с.с. Ревушки та Вовчак¹⁰.

Однак, «у селі Турія розвідка кавдивізіону зіткнулася з розвідкою націоналістів, декілька бандитів було вбито, двоє взято в полон», — доповідав згодом ватажок партизанів¹¹. Річ у тім, що повстанці почули звуки бою партизанів із німецьким ДЗОТом на залізниці й вислали дозори¹². Партизани ж вигукнули відомий їм пароль, чим спричинили розгубленість у передових відділах УПА, що дало змогу червоним підійти впритул¹³. «Полонені свідчили, що в Ревушках перебуває сам Сосенко з одною лінійною сотнею, кінною сотнею, [відділом — І. Б.] узбеків Ташкента і офіцерська школа ОФ «Лісові чорти»¹⁴.

Партизани вважали, що їм протистоїть старшинська школа УПА «Лісові чорти». Однак, відомо, що «Лісові чорти», які коротко перебували біля «Січі», вирушили в напрямку Карпат ще 19 січня 1944 р., до того, як прийшли партизани¹⁵. За даними Вершигори, які він здобув від полоненого курсанта школи Любомира Валецького, із с. Мочулок три групи випускників «Лісових чортів» відбули до бойових підрозділів, але одна група залишилася в с. Ревушках¹⁶. Згаданий М. Семенюк-‘Орел’ по всіх партизанських документах проходить саме як начальник і викладач «Лісових чортів». Не варто теж забувати, що на «Січі» в той час ще перебувала

¹⁰ Вершигора П. Рейд на Сан и Вислу. — М.: Воениздат, 1960 — [Електронний ресурс] — Режим доступу URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/vershigora_pp2/05.html; ЦДАГО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 43—45.

¹¹ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 45.

¹² Там само.

¹³ Вершигора П. Рейд на Сан и Вислу. — М.: Воениздат, 1960 — [Електронний ресурс] — Режим доступу URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/vershigora_pp2/05.html

¹⁴ Там само.

¹⁵ Ступницький Ю. Спогади про пережите. — Львів; Торонто, 2004. — С. 67.

¹⁶ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС—МВС, НКДБ—МДБ. 1943—1959. — Кн. перша: 1943—1945. — Київ; Торонто, 2002. — С. 144—145.

підстаршинська школа «Світлана». Отже, або ковпаківцям спершу поставили опір саме ці вишкільні відділи, або якийсь інший підрозділ загону ім. Богуна. Можливо, сотня 'Рубаша', якій ще 20 січня було наказано тримати застави із західної частини Свинаринських лісів.

До ранку 27 січня ковпаківські батальйони досягли лісових сіл, де були залоги УПА. *«Найперше почався завзятий бій у північнозахідній частині лісу, де було дві чи три сотні УПА. Згодом розгорівся бій теж на північ від Вовчка»*, — згадував учасник оборони «Січі» Степан Новицький-‘Сербин’¹⁷. 1-й СБ під команду Бакрадзе вибив 30 упівців із с. Ревушок, знищивши повстанську пекарню, за частини до двох автомобілів і будівлі повстанського табору¹⁸.

Описуючи наступ на Ревушки, підполковник Вершигора твердив, що *«під’їжджаючи до села Ревушки, кіннотники побачили, що націоналісти, зігнавши з хуторів, що оточували Ревушки, жінок, дітей і старих, і змішавшись із ними, тікали в село. Відкривати вогонь було не можна, і тоді, не спішуючись, не зменшуючи темпу й обганяючи натовп, кіннотники вдерлися в село»*¹⁹. Утім, твердження про те, що повстанці прикривалися цивільними, не витримує критики. Свідки партизанської атаки з-поміж місцевих жителів згадували, що самі тікали від партизанів, які безладно

Командир 1-го батальйону Сумського з'єднання Давид Бакрадзе.

¹⁷ Новицький С. У змаганнях за волю волинської землі // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 5: Волинь і Полісся. Німецька окупація. — Кн. 3. Спомини учасників. — Торонто: Літопис УПА, 1984. — С. 186.

¹⁸ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк 7; Спр. 52. — Арк. 28зв.; Спр. 199. — Арк 1.

¹⁹ Там само. — Спр. 5. — Арк. 46.

Командир 2-го батальйону сумських партизанів Петро Кульбака.

стріляли по хатах і мародер-
ствували.

«У січні 1944 року на наше село була вчинена облава червоними партизанами. Тут проходило дві тисячі їх. Ми сховалися в землянку. А вони йшли і строчили по дверях, вікнах будинків. Три дні стояли у нашому селі. Позабирали коней, покололи наших свиней, позабирали чоботи, теплі хустки, рядна під сідла, познімали з образів рушники і подерли на ганучі», — таке враження від зустрічі з партизанами залишилося в мешканця Ревушок Михайла Тимошука²⁰. 1-й батальйон дійшов до околиць Вовчака, де теж наскочив на опір УПА²¹.

Водночас, 2-й СБ на чолі з Кульбакою з боєм зайняв с. Осу, яке обороняла сотня УПА (110 вояків)²². Втративши 10 бійців убитими і двох полоненими, повстанці залишили село²³.

«Наприкінці січня, — числа 27-го... Ми з хат помітили: від нас за метрів вісімсот, — там був магістральний канал, рів, прокопаний до річки Турії, — поза тим ровом йшло спочатку двоє чоловіків, потім ще чотири, тягли за собою станковий кулемет «Максим» у напрямку школи. Незабаром ми почули постріли

²⁰ Ольховський І. Кривава Волинь. — Кн. 2. Українсько-польське протистояння на теренах Турійського району Волинської області у 1939—1945 роках. — Київ: Гарт, 2011. — С. 74.

²¹ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк 7; Спр. 52. — Арк. 28зв.; Спр. 199. — Арк. 1.

²² Імовірно, це була сотня Андрія Пілішенка 'Бортенка' (ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 156).

²³ ЦДАГО. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк 7; Спр. 52. — Арк. 28зв.; Спр. 199. — Арк 1.

з боку лісу. Побачили: звідти йшов цеп вояків, озброєних автоматами. Було чути черги з них по всій їхній лінії. [...] Цеп, стрілянина до нас наблизилися. Зі школи, було видно, стали втікати вчителі і учні в напрямку на Свинаринський ліс, де були повстанці. Трапилося тоді так, що дехто попав під випадкову кулю, загинув... То йшло з'єднання червоних партизанів. Повстанці, що були в селі, втекли – партизани розігнали їх усіх, хто був на Вовчаку – повстанському центрі. Десь уже через два дні, на третій партизани пішли з села далі», — згадував мешканець Оси Михайло Тищук²⁴.

Із півдня і заходу на с. Домінополь наступав 3-й СБ під орудою Петра Брайка. На думку С. Новицького, «найгірше сталося на південно-західньому відтинку, біля Домінополя. Там без бою більшовики зайняли Домінопіль і звідти почали наступ на Вовчок»²⁵. Проте, в дійсності, партизани взяли Домінополь не без перешкод.

Організувати оборону в Домінополі командир загону ім. Богуна П. Антонюк доручив колишньому курінному Олексію Брисю-‘Остапові’. Сам командир загону займався обладнанням оборони Вовчака²⁶. Але ‘Остап’, прибувши на місце, з’ясував, що наявні сили відступили до лісу. Тим часом, над’їхав сам ‘Кліщ’ і нака-

Колишній курінний, один із командирів обозів загону ім. Богуна Олексій Брись.

²⁴ Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння... — С. 160—161.

²⁵ Новицький С. У змаганнях за волю волинської землі // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 5: Волинь і Полісся. Німецька окупація. — Кн. 3. Спомини учасників. — Торонто: Літопис УПА, 1984. — С. 186.

²⁶ Архів Управління Служби безпеки України (УСБУ) у Волинській обл. — Спр. 8054фп. (архівна кримінальна справа Брися Олексія Семеновича). — Арк. 65зв.

зав відділу узбеків зайняти лінію оборони. Сам командир відкрив по ворогові, який наступав, вогонь із міномета. Але це не принесло результату: міни розірвалися неподалік повстанських позицій. Партизани Брайка відповіли щільним вогнем, і узбеки втекли через ліс до с. Мочулок Турійського р-ну. За ними вирушив і 'Остап', а згодом прибув і 'Кліщ' із рештою своїх сил²⁷.

Відповідно до звіту Брайка, «під натиском наших підрозділів противника з села було вибито. Ліс прочищено на 3 км в північно-східному напрямі. У результаті бою було знищено 4 націоналісти»²⁸. Бойових втрат у людях у ковпаківців не було, окрім того, що через власну необережність від вибуху міни загинуло двоє мінометників²⁹.

Тим часом так, за словами С. Новицького, відбувалася оборона Вовчака: «Мали ми проти себе більшовицький батальйон [імовірно, батальйон Бакрадзе — І. В.], а може й більше. Одна їхня рота зв'язала нас вогнем, інші обіймали нас з правого боку й вже займали село Вовчок. Там їх ще стримували якісь наші боївки, що з кулеметів обстрілювали їх з ліс. Зорієнтувавшись в ситуації, ми відступили лісом далі на схід і зайняли становища десь недалеко нашого лісового табору, де влітку була зброярня, шпиталь і підстаршинська школа»³⁰.

Вовчак захопили бійці Бакрадзе, які наступали від Ревушок. Наступного дня, 28 січня, під час прочистки села 4-та рота мала короткий лісовий бій з УПА під час якого було вбито трьох упівців, ще стільки ж узято в полон³¹.

Увечері 27 січня в с. Мочулках відбулася нарада командирів загону ім. Богуна. 'Сосенко' пропонував зайти в тил партизанам, проте більшість командирів висловилося за те, щоби йти на південь, де червоних не було. Загін поділили на дві частини: одну під керівництвом 'Сосенка' й іншу — одного із його заступників 'Коршуна' й вирішили пробиратися на південь Волинської обл. через

²⁷ Архів Управління Служби безпеки України (УСБУ) у Волинській обл. — Спр. 8054фп. (архівна кримінальна справа Брися Олексія Семеновича). — Арк. 110.

²⁸ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 96—96зв.

²⁹ Там само; Спр. 52. — Арк. 96.

³⁰ Новицький С. У змаганнях за волю волинської землі // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 5: Волинь і Полісся. Німецька окупація. — Кн. 3. Спомини учасників. — Торонто: Літопис УПА, 1984. — С. 186.

³¹ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 45, 68.

Горохівщину в тодішній Берестечківський р-н³².

2-й батальйон Сумського з'єднання з 28 січня перебував на марші за маршрутом Оса — Вербично — Чорніїв — Свиначин — Осекрів — Мочулки, огинаючи Свиначинський ліс із північного сходу³³. По ходу руху воякам Кульбаки довелося зіткнутися із сотнею УПА в р-ні с. Бобли, а згодом його застави в с.с.Осекрові і Мочулках змусили до відступу іншу сотню³⁴.

29 січня 1944 р. основні сили Сумського з'єднання продовжили рух за маршрутом свого рейду. 1-й і 3-й СБ, прочистивши південну частину Свиначинського лісу, дійшли до с. Тумин, а 2-й СБ рухався в напрямку Озютичі — Рудня — Якимівка — Холопичі — Діброва — Шельвів — Войнин — Кремеш — Защитів (якого досяг 31 січня)³⁵.

Переформулювати так: 30 січня, відступаючи, група 'Сосенка' мала ще три бої з партизанами батальйону Бакрадзе й кавескадром: у с. Бискупичі- Руські (нині — Нехвороща Володимир-Волинського р-ну), кол. Луковичах і в Старому Загорові Локачинського р-н³⁶.

У Бискупичах партизани взяли в полон трьох вояків УПА, знищили склади з продовольством і майном, а також трактор «Інтернаціонал»³⁷. «Пропустивши без пострілу кавескадрон, заскочені ним націоналісти зайняли неприступні позиції на південному

Командир кавалерійського ескадрону партизанів Олександр Ленкін.

³² Архів УСБУ у Волинській обл... — Арк. 49зв, 66—66зв.

³³ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 47.

³⁴ Там само. — Спр. 198. — Арк. 7.

³⁵ Там само. — Спр. 5. — Арк. 48, 49—50; Спр. 198. — Арк. 7.

³⁶ Войцехович В. Партизани ідуть на Захід... — С. 135; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15... — С. 102; ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 51.

³⁷ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 45, 68зв.

березі річки Свинаринки [ідеться про р. Луга-Свинорийка — І. Б.]. Щоб підійти до супротивника, потрібно було просуватися кілометровим насипом через болото під сильним кулеметним і мінометним вогнем. Після перших пострілів роти авангарду розгорнулися, стрімким ударом збили деморалізовані підрозділи УПА, і тільки нічна темрява врятувала Сосенка від остаточного розгрому», — писав у звіті Вершигора³⁸.

Хоча бої навіть з таким деморалізованим противником не були аж занадто легкими. З'єднання стояло на днівці в с. Загайцях неподалік Старого і Нового Загорова, як фуражири артбатареї та розвідроті зіткнулися з колоною козаків 'Сосенка'. «Боець артбатареї Галяуф, який в'їхав у колону противника, був убитий, боець Горбовцев поранений, бійці опергрупи НКГБ СРСР — Репко, Алещенко, Горбенко потрапили в полон», — зафіксовано в партизанському звіті³⁹. Правда, 31 січня в черговому бою їх відбили партизанські кавалеристи. Розслідувавши обставини їх полону, партизанське командування наказало розстріляти Репка як такого, що добровільно здався в полон і не попередив інших про повстанців⁴⁰.

30 січня 1944 р. 2-га рота 3-го СБ натрапила в с. Хорів Локачинського р-ну на групу з дев'яти націоналістів, які вчинили опір. Усі вони загинули, а партизанам дісталися великі трофеї зброї, боєприпасів, а також документи штабу загону ім. Богуна⁴¹. Штабні папери стануть найціннішою знахідною червоних — серед них вони знайдуть відомості про переговори командування загону ім. Богуна з Володимир-Волинським гебітскомісаріатом у грудні 1943 р. Цим фактом радянська пропаганда скористається сповна.

Тим часом, до партизанів перейшли узбеки, а також частина колишніх підлеглих курінного О. Брися-‘Остапа’ на чолі зі сотенним А. Пілішенком-‘Бортенком’ і другим заступником М. Семенюком-‘Орлом’⁴². Вершигора писав, що ввечері 30 січня

³⁸ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 51.

³⁹ Там само. — Спр. 5. — Арк. 51.

⁴⁰ Там само. — Арк. 52

⁴¹ Там само. — Арк. 97, 98зв.; Войцехович В. Партизани ідуть на захід... — С. 135.

⁴² Архів УСБУ у Волинській обл... — Арк. 67; За даними Я. Антонока, Андрій Пілішенко ‘Бортенко’ раніше був червоноармійцем, а в УПА потрапив з полону. (Антонок Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930—1955). — Торонто; Львів, 2014. — С. 539). Можливо, цим і зумовлений його перехід на бік червоних партизанів.

розвідка кавескадрону зустріла «сотню Науменка» під командуванням узбека Міра Олієва-‘Ташкента’, яку супроводжувала група працівників Служби безпеки ОУН. Есбістів роззброїли, а підлеглих ‘Ташкента’ розподілили по партизанських підрозділах⁴³. Семенюк теж опинився у партизанів того ж дня⁴⁴.

Отже, тепер з партизанами були вірменські й узбецькі бійці, а також деякі колишні червоноармійці — росіяни та українці, які раніше служили в УПА. Командування ковпаківців широко використало цей факт у своїй пропаганді. Негайно було випущено «Звернення до козаків, військовополонених, солдатів Татарського легіону, узбеків, грузинів, туркмен, колишніх бійців Червоної армії, які стали на службу німецькому фашизму» російською мовою. Зайве говорити про зміст відозви — червоні, очікувано, агітували приєднуватися до них. Але як вірець, слідувати якому вони закликали адресатів летючки, наводилися «вірмени капітана Серго, узбеки з командиром сотні Мір-Олієвим — Ташкент, рота татар лейтенанта Тагірова й багато інших, які були на службі в німців...»⁴⁵.

Друге звернення українською мовою було адресоване «до українців, росіян, армян та узбеків, що знаходяться в лавах

Командир 3-го батальйону
Сумського з'єднання Петро
Брайко.

⁴³ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 52, 56. Зброяр С. Новицький-‘Сербин’, що теж був тоді в полоні, згадував: «...два партизани завели нас трьох до іншої великої хати, де було вже біля 30 затриманих, переважно молодих хлопців... Коли добре стемніло, забирали з-поміж нас по одному арештованому що 5—6 хвилин. Так забрали п'ятьох. Згодом я довідався, що їх розстріляли. Вони були з бойвки СБ» (Новицький С. У змаганнях за волю волинської землі... — С. 189).

⁴⁴ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 9, 12зв—13.

⁴⁵ Там само. — Спр. 153. — Арк. 13.

⁴⁶ Там само. — Арк. 25.

УПА»⁴⁶. Підписанти — «курінний, командир школи «Лісові чорти» М. Семенюк-‘Орел’, «капітан сотні армян Серго» (С. Арутюнянц), «сотенний сотні узбеків» М. Олієв ‘Ташкент’⁴⁷ та «інші, всього 96 підписів». Листівка таврувала командування УПА агентами Гестапо, зрадниками й брехунами й закликала переходити на бік радянських партизанів і Червоної армії⁴⁸.

Обози й дві нестройові сотні загону ім. Богуна під командуванням ‘Коршуна’ й ‘Остапа’ повинні були тримати курс на Завидівський ліс. Однак, оскільки червоні, дізнавшись про маршрут повстанців, 31 січня перебралися в с. Переславичі Порицького (нині — Іваничівського) р-ну, то вони повернули в Берестечківський р-н⁴⁹. За декілька днів група ‘Коршуна’—‘Остапа’ з’єдналася з групою ‘Кліща’ в колонії Стависька біля м. Лобачівки, і певний час загін перебував у Берестечківському р-ні⁵⁰. Лікар Шая Варм свідчив, що загін прибув на початку лютого в «с. Коміф» (очевидно, Колмів на північний схід від Лобачівки)⁵¹.

31 січня майор Кульбака звітував у штаб партизанського з’єднання, що «за даними військовополонених націоналістів, Сосенко (Кліщ) від’їхав із групою 300—35 чол. у напрямі м. Берестечка. Решта розходяться по домівках і влаштовуються в місцевих мешканців для тимчасового перебування»⁵². Утім, є аль-

⁴⁷ Олієв Мір (?—?). Псевдо ‘Ташкент’. Уродженець м. Ташкент (Узбекистан). Мав вищу педагогічну освіту. Як старший лейтенант Червоної армії потрапив до німецького полону. Утримувався в таборі для військовополонених під Грубешевом. Зголосився на німецьку службу й служив у гарнізоні смт. Оліка Ківерцівського р-ну Волинської обл., звідки навесні 1943 р. втік до УПА. Працював у політвідділі УПА, редагував бюлетені мовами східних народів, а також газету для уродженців Середньої Азії «Орта асія холкари» (видавалася латинкою). Із 16 серпня 1943 р. — командир узбецького національного відділу загону ім. Богуна. Брав участь у Конференції поневолених народів Східної Європи й Азії 21—22.11.1943 р. 30.01.1944 р. перейшов на бік Сумського партизанського з’єднання. Подальша доля невідома (Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників... — С. 508; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14... — С. 87; Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї... — Львів: Часопис, 2015. — С. 224, 300).

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Архів УСБУ у Волинській обл... — Арк. 49зв—50; Спр. 5. — Арк. 52;

⁵⁰ Архів УСБУ у Волинській обл... — Арк. 50, 66зв—67; Галузевий державний архів (ГДА) СБУ. — Ф. 6. — Спр. 75893фп (архівна кримінальна справа Варма Шай Давидовича). — Арк. 11—11зв.

⁵¹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 75893фп ... — Арк. 11зв.

⁵² ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 198.

тернативні оцінки чисельності загону ім. Богуна після відступу зі своєї бази. Так, на думку Вершигори, із 'Сосенком' залишилося біля 50 кінних і 70 піших повстанців⁵³. Схожа позиція була й у заступника командира ВО «Турів» Миколи Павловича-‘Яворенка’, який стверджував на допиті в НКВД, що після розгрому бійців у ‘Сосенка’ залишилося не більше ста⁵⁴.

3 лютого 1944 р. Вершигора радирував нагору: під час бою із загonom ім. Богуна знищено 180 солдатів й офіцерів, взято в полон 150 осіб, знищено 12 складів з продовольством і обмундируванням, табір і гарматну майстерню, 4 гармати, 5 автоматів, 900 снарядів, 614 гвинтівок, 130 тонн хліба. Трофеями партизанів стали: один 120-мм міномет і 12 мін, сім 72-мм мінометів і 63 міни до них, 22 станкові кулемети, 4 кулемети ДС, 12 кулеметів РП, 4 автомати, 174 гвинтівки, 60 шт 76-мм снарядів, 70 шт 45-мм снарядів, 1 мотоцикл, 10 велосипедів, 4000 гвинтівкових набоїв, 38 тонн м'яса і 1 тонна сала⁵⁵.

Загальні втрати своїх військ за період з 5 по 31 січня (в боях проти загонів ‘Лисого’ й ‘Сосенка’) партизанський ватажок оцінив усього в 16 загиблих і 28 поранених. Зате приріст з'єднання склав 236 осіб, переважно колишніх військовополонених⁵⁶. Поза сумнівами, лєвова частках їх перейшла із загону ім. Богуна.

До місцевого населення та польських формувань із приводу розгрому військ Антонюка сумські партизани випустили «Попередження»:

«Радянськими військовими частинами розгромлено банди німецького агента бандерівця Антонюка — Сосенка — Кліща. Частину бандитів знищено, лісові бази зруйновано, решта бандитів розбіглися в паніці.

Загроза нападу на польські села і грабунку мирного населення минула.

Радянське командування попереджає польські збройні загони, що в разі їх нападу на мирне українське населення ці загони бу-

⁵³ Вершигора П. Рейд на Сан и Вислу. — М.: Воениздат, 1960 — [Електронний ресурс] — Режим доступу URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/vershigora_pp2/05.html.

⁵⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15... — С. 78.

⁵⁵ Там само. — Т. 4... — С. 139.

⁵⁶ Там само.

дуть розглядатися нами як посіпаки німців, і з ними буде те ж саме, що і [з] бандами УПА.

Пора зрозуміти, що ворожнеча між українцями та поляками спровокували німці.

За єдиний фронт усіх слов'янських народів, у тому числі українців і поляків, проти спільного ворога — німецького фашизму! Командування радянських військ партизанів»⁵⁷.

Розгромивши «Січ», Сумське партизанське з'єднання не затрималося надовго на півдні Волинської обл. Завданням ковпаківців було вийти на територію Польщі в район м. Білгорая. Тому шлях з'єднання лежав на південь — у бік м. Порицька (нині — с. Павлівка Іваничівського р-ну), потім м. Горохова і, врешті-решт — на м. Раву-Руську в дистрикті «Галичина» (нині Львівська обл.) й далі на захід.

На шляху до кордону між райхскомісаріатом «Україна» та Галичиною червоні мали сутички з дрібними групами націоналістів. Правда, з партизанських документів не завжди можна визначити, чи це були уламки загону П. Антонюка чи інші місцеві відділи УПА чи ОУН.

6 лютого 5-та рота 1-го СБ, що робила засідки проти німців на шосе Луцьк—Володимир-Волинський, взяла в полон колишнього командира загону ім. Богуна, інспектора штабу ВО «Турів» Володимира Луня-‘Лівара’ та кількох інших керівників УПА⁵⁸. 7 лютого бійці Кульбаки здійснили операцію зі знищення чоти УПА в околицях м. Лобачівки. Результат — 6 полонених (в т. ч. троє грузинів із горохівського табору військовополонених), решта встигли відступити до лісу⁵⁹. Імовірно, то був ар'єргард загону ім. Богуна, бо «всі групи УПА з м. Лобачівка вибули 5.02.44 вночі в напрямі м. Берестечко»⁶⁰.

У ніч із 9 на 10 лютого в р-ні на південний схід від м. Кристинополя (нині — Червонограда) Сумське з'єднання форсувало р. Західний Буг і 10 лютого було вже в районі Рави-Руської⁶¹. Із загонами УПА по німецькому боці фронту ковпаківці більше не воювали.

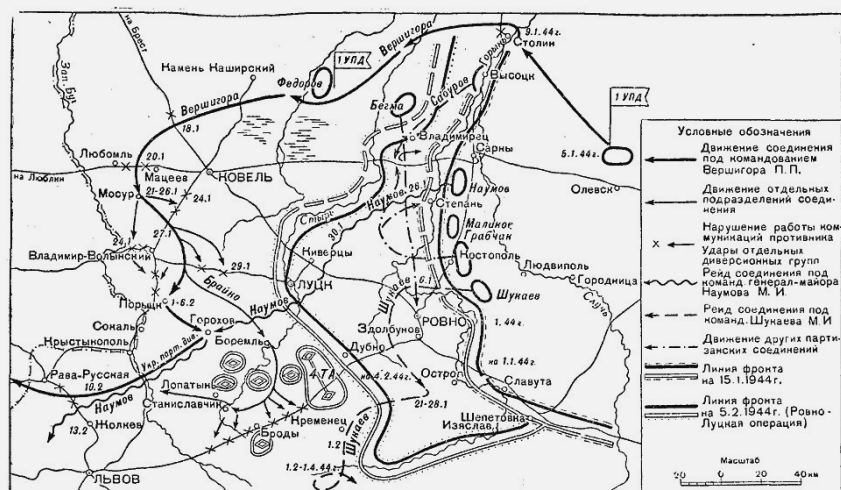
⁵⁷ ЦДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 153. — Арк. 9.

⁵⁸ Там само. — Спр. 5. — Арк. 84.

⁵⁹ Там само. — Спр. 198. — Арк. 8-9; Спр 78. — Арк 12зв.

⁶⁰ Там само. — Спр 78. — Арк 12зв.

⁶¹ Вершигора П., Зеболов В. Партизанские рейды... — С. 82, 86; ЦДАГО України. — Спр. 5. — Арк. 87.

Район действий украинских партизан в начале 1944 года.

Схема початкового етапу Львівсько-Варшавського рейду Сумського партизанського з'єднання.

Якими ж були фактори такої впевненої перемоги партизанів Сумського з'єднання над загonom ім. Богуна? Адже якщо джерела УПА зображують розгром загону як справжню катастрофу, то в партизанських оперативних зведеннях бої з повстанцями у Свинаринських лісах фігурують як тривіальна, з воєнного погляду, операція в межах більших боїв і диверсій Львівсько-Варшавського рейду.

По-перше, в основі успіху партизанів, на нашу думку, лежала їх суттєва чисельна перевага над загonom УПА. Адже, співвідношення сил було понад 1300 бійців проти 400—600 повстанців. На кожен ковпаківський батальйон (плюс ескадрон кінноти) припадало тільки по одній повстанській сотні⁶². І варто наголосити, що до скорочення чисельності загону 'Сосенка' спричинилося саме ж командування ВО «Турів».

⁶² Якщо бути точним, безпосередньо проти «Січі» діяло три батальйони партизанів, а четвертий (командир — капітан Іван Токар) у цей час діяв у відриві від основних сил у Порицькому р-ні проти місцевих відділів УПА. Незважаючи на це, чисельна перевага партизанів під час нападу на «Січ» залишалася значною (ЩДАГО України. — Ф. 63. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 10).

Наприклад, ще 28 вересня 1943 р. тодішній командир загону 'Лівар' отримав наказ вислати дві сотні піхоти в розпорядження шефа штабу ВО 'Вовчака', артилерію — до командира 'Охріма' і ще 5 кіннотників «вгору»⁶³. Рівно за місяць, 28 жовтня, за новим наказом, загін мусив вислати ще 50% своєї важкої зброї і 20% боєприпасів до штабу ВО⁶⁴. Наказ командира ВО Ч. 34 від 30 листопада 1943 р. зобов'язував усіх командирів куренів звільнити з лав УПА неохочих та нездатних служити за станом здоров'я⁶⁵. 27 грудня 1943 р. 'Сосенкові' доручили вислати 25 вояків на навчання в старшинську школу⁶⁶. А 3 січня 1944 р. — ще 90 бійців при повному озброєнні на зв'язковий пункт. Наказом Ч. 10 від 15 січня 1944 р. від загону ім. Богуна забрали сотню 'Нерозлучного', залишивши тільки три піші сотні⁶⁷. Протягом грудня 1943 р. — січня 1944 р. відбулася реорганізація загону, коли курені було розформовано і скорочено кількість сотень⁶⁸. Так загін (еквівалент армійського полку) де-факто перетворився на курінь (батальйон).

Другим чинником розгрому «Січі» стала зрада вірменського відділу. Ніхто не очікував, що колишні військовополонені, які за півроку служби в УПА добре проявили себе в боях проти нацистів і в охороні важливих об'єктів, з наближенням радянських партизанів таємно змовляться з ними⁶⁹. Можливо, Вершигора й не став би атакувати «Січ» (його основним завданням було вийти на терен Польщі), якби зрадники не надали йому докладні відомості про розташування бази й найголовніше — паролі й відгуки. Завдяки знанню паролів партизани скористалися фактором раптовості й легко придушили передові дозори УПА.

⁶³ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. — Київ; Торонто, 1999. — С. 494

⁶⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. — Київ; Торонто, 1999. — С. 501.

⁶⁵ Там само. — С. 515.

⁶⁶ Там само. — С. 535.

⁶⁷ Там само. — С. 542—543.

⁶⁸ Архів УСБУ у Волинській області. — Спр. 8054фп. (архівна кримінальна справа Брися Олексія Семеновича) — Арк. 69зв, Арк. 71; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946—1952. Книга 2. — Київ; Торонто, 2011. — С. 138.

⁶⁹ Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї... — Львів: Часопис, 2015. — С. 78—82.

З огляду на це, безпідставною виглядає одна з причин розстрілу П. Антонюка-‘Сосенка’, ‘Кліща’, яку наводять джерела. Якщо в офіційному вироківі Антонюка звинувачували в несанкціонованих переговорах із німецькими окупантами, то неофіційно поширилася версія, відповідно до якої, йому ставили в провину поразку від Сумського з’єднання⁷⁰. Але, як ми показали вище, шансів у загону ім. Богуна не було.

На останок, варто сказати, що наслідком розгрому «Січі» були події більш трагічні, ніж суто військова поразка УПА. Skorиставшись тим, що села, розташовані в околицях Свинаринських лісів, залишилися без захисту сотень загону ім. Богуна, польська 27-ма Волинська дивізія Армії Крайової протягом першої половини лютого 1944 р. вчинила криваву розправу над місцевим цивільним українським населенням⁷¹.

⁷⁰ Див. напр.: Горун В. Сосенко. Командир Січі УПА на Володимирщині. — Волинь. — Б. м., 1995. — С. 35; ГДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 75893фп... — Арк. 11зв.; Коханська Г. З Україною в серці. Спомини. Серія «Літопис УПА Бібліотека». — Том 9. — Торонто; Львів, 2008. — С. 63; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 27. Роман Петренко. За Україну, за її волю. Спогади. — Торонто; Львів: Літопис УПА. — С. 204—205; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15... — С. 78, 86.

⁷¹ Див. докладніше: Ольховський І. Кривава Волинь. — Кн. 2. Українсько-польське протистояння на теренах Турійського району Волинської області у 1939—1945 роках. — Київ: Гарт, 2011. — С. 29, 46—47, 56—57, 63—75, 128—132, 134—137, 141—147, 149, 152—155, 167; Український здвиґ: Волинь. 1939—1955 / Упор. В. Сергійчук. — Київ: Українська видавнича спілка, 2005. — С. 388; Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943—1944 рр. Українські і польські жертви збройного протистояння. Володимир-Волинський район. — Львів, 2003. — С. 40—47, 50—62, 86—95, 125—133.